

Diskusijos „Medijų mitai ir mitai kaip medijos“ apžvalga

Aida Savicka

Medijos ir išmaniosios technologijos tampa tokia savaimė suprantama šiuolaikinio žmogaus – vos pradėjusio suvokti aplinkinį pasaulį – kasdienio gyvenimo dalimi, kad jų nė nebepastebime (žinoma, tol, kol jos funkcionuoja be sutrikimų). Naudojame medijas kaip dar vieną patogų įrankį savo uždaviniams atlikti ar siekiamis įgyvendinti, nesusimąstydami, kaip jos keičia mus pačius ir mūsų suvokimą. Tačiau medijos toli gražu nėra vien įrankis – jos ne tik padeda mums siekti tikslų, bet ir pačios tuos tikslus formuoja. Taip medijos tampa tiek galinga priemone skleisti įvairius mitus, tiek ir naujų mitų objektu. Nors vis garsiau prabylama apie įvairias neigiamas įtakas, kurias žmonėms, jų psichologijai, bendravimui medijos daro šiuolaikiniame pasaulyje, jos yra glaudžiai siejamos su kultūra, kūrybingumu ir vaizduote; nemažas vaidmuo joms yra skiriamas ir įgyvendinant įvairias raštingumo bei kūrybingumo didinimo programas. Įdomi diskusija šia tema vyko 14-ojoje tarptautinėje Vilniaus knygų mugėje, kurioje dalyvavo LKTI mokslininkai: kultūrologas, poetas, publicistas, filosofijos daktaras Vytautas Rubavičius, filosofas, filologas, kalbotyrininkas, docentas Naglis Kardelis bei kultūrologas, filosofijos daktaras Stanislovas Juknevičius; diskusiją moderavo humanitarinių mokslų

daktarė, VU Kūrybinių medijų instituto docentė Rita Repšienė.

N. Kardelis pastebėjo, kad medijų veikimas yra mitinis, magiškas savo prigimtimi, nes medijų terpei būdinga tai, kad žmogui nebūtina išmanyti, kaip medijos veikia – jos būtent medijuoja, ir ne tik žmogaus santykiyje su tikrove, kuri yra apmąstoma, bet ir su medijų kūrėju. Taigi mito ir medijų santykis bei jo apmąstymas leidžia suvokti, kad medijos yra galingas instrumentas, viena vertus, leidžiantis mums suvokti tikrovę kitaip nei ji atskleistų nemedijuotu būdu ir, kita vertus, kuria visiškai naujus turinius, konstruoja antrinę tikrovę, kuri vėliau savo ruožtu turi būti toliau medijuojama. Pašnekovai atkreipė dėmesį į tai, kad pasaulis visada buvo medijuojamas, nes medijos yra bet kokie prietaisai, netgi aplinką suvokiantis žmogaus kūnas, neišvengiamai atsirandantys tarp žmogaus ir pasaulio – mes su pasauliu visada bendraujame įrankių būdu. Tačiau pastaruoju metu stebimas visa užgožiantis medijų išgalėjimas ima kelti nerimą, nes žmonės nebereflektuoja savo nesugebėjimo gyventi be jų. Kaip pastebėjo V. Rubavičius, daugelis įtaisų, kuriuos mes vadiname medijomis, yra artimesni mums už pačius artimiausius žmones, nes mes juos visą laiką liečiame, glostome – galbūt taip, kaip nebeliečiame

ir nebeglostome artimų žmonių. Tai rodo, kaip šie prietaisai išsiskverbia į mūsų poodinį sluoksnį, ką jau kalbėti apie mąstymą. Maža to, integruotosios medijos apima praktiškai visas žmogaus veiklos, pasaulio matymo funkcijas, kurios anksčiau buvo išskaidytos ir su kuriomis individas veikė kaip su įrankiais, keisdamas bei pritaikydamas sau aplinkinį pasaulį. Dabar integruotos medijos vis labiau pritaiko žmones prie savo logikos, jiems šio prievartos aspekto net nebepestebint.

Čia susiduriame su pirmuoju mitu apie medijas – o būtent išlaisvinimo mitu. Manoma, kad medijomis besinaudojantis žmogus įgauna daugiau galių keisti save ir pasaulį, šiuo požiūriu tapdamas laisvas, nepriklausomas nuo įvairių pasaulio suvaržymų. Tačiau ta laisvė yra apgaulinga, nes medijų vartotojas tampa dar labiau priklausomas nuo prekinių santykių dvejopa prasme: viena vertus, naujosios medijos yra prekės, kurias mes įsigyjame ir vartojame; antra vertus, yra perkami per medijas skleidžiami mūsų vaizdiniai – taigi, viskas yra grindžiama prekinio santykiu. Toks žmonių gebėjimų ir santykių suprekinimas ypač akivaizdus vis populiarėjančiuose socialiniuose tinkluose, be kurių jaunoji karta nebeįsivaizduoja nei savo vidinio, nei išorinio gyvenimo. Anot V. Rubavičiaus, iškyla senas, visuose civilizaciniuose virsmuose aktualus klausimas: kiek žmogus yra laisvas, kiek jis išlaiko savo autonomiją įvairių prievartų, gundymų ir apžavų akivaizdoje. Gajus ir kitas mitas, į kurį dėmesį atkreipė N. Kardelis: sakoma, kad medijos gali suteikti žmogui kažką, ko neturi nemedijuotas žmogus, kad jo egzistencijai gali suteikti visiškai naują matmenį, kad jos gali ko-

munikuoti visiškai kitus turinius. Kaip yra pasakęs kanadiečių filosofas, sociologas ir žurnalistas Marshallas McLuhanas, medijos jau tampa ne tik instrumentu, medijuojančiu turinį arba žinią, bet pačios tampa tuo turiniu ir žinia. Kita vertus, paplitęs ir priešingas su šiuolaikinėmis medijomis susijęs mitas apie tai, kad iki technologinio praregėjimo žmogus turėjo visiškai gryną, betarpišką požiūrį į pasaulį. Kaip pabrėžė N. Kardelis, nemedijuoto patyrimo apskritai nėra: jau žmogaus akys yra tarpininkas tarp pasaulio ir žmogaus smegenų – taigi išorinė tikrovė yra medijuojama pačioje percepcijoje. Kitaip tariant, žmogus yra vienaip ar kitaip valdomas tų medijų, kurias jam teikia jo paties kūnas.

Pašnekovams diskutuojant apie medijų ir kultūros santykį, apie galimybę šiuolaikines medijas integruoti į ugdymo procesą taip, kad jos skatintų pozityvumą, vaizduotę, kūrybes galias, N. Kardelis pastebėjo, kad pati kultūra jau yra įtarpinimas – tarp žmogaus ir gamtos stovi kultūra. V. Rubavičius atkreipė dėmesį į kitą svarbų medijų ir kultūros santykio aspektą: pati kultūra vis labiau tampa medijų kultūra – be medijų mes nei kuriamo kultūros reiškinius, nei bendraujame, nei aiškinamės egzistencines tiesas. Kyla klausimas, ar mes išlaikome sąmoningą požiūrį į save kaip į medijinio vyksmo dalyvius? S. Juknevičius čia išsakė kritišką požiūrį dėl medijų prasiskverbimo į žmogaus gyvenimą. Medijos, jo manymu, yra vienas iš racionalaus barbarizmo įrankių, ir jų poveikis visuomenei bei vaizduotei yra neigiamas, nes komunikacijos labai silpnina vaizduotės raiškos galimybes. Problema, anot N. Kardelio, yra ta, kad

medijos yra linkusios vaizduotę pakeisti į vaizdžiu, o pastarajam yra būdinga inercija, jis sukelia emocinę reakciją ir tarsi išjungia protą kaip mediją. Visiems, kurie bandys medijas pritaikyti kaip kūrybingumą skatinantį veiksni, reikės spręsti į vaizdžio konflikto su vaizduote klausimą ir konstruoti tokią santykio tarp vartojančio ir prietaiso būseną, kad į vaizdis ar galingi vaizdai neužgožtų mąstymo ir vaizduotės. Tad medijos yra didžiausias iššūkis XXI amžiaus žmogui, kurio santykis su medijomis turi išlikti kuo mažiau ne medijuotas, o kūrybingas.

V. Rubavičius išskėlė kitą svarbų klausimą: ar medijų pasaulis ir medijinė aplinka puoselėja pasaulyje laisvai veikiančią subjektą – žmogų ir suteikia galimybes kūrybinės laisvės sklaidai? Į šį klausimą jis neturėjo vienareikšmio atsakymo, nes šiuolaikinės medijos pirmiausia yra skirtos žmonėms prižiūrėti – medijos yra galingi priežiūros instrumentai, kadangi individas pats per jų teikiamas galimybes yra linkęs tos priežiūros elementus inkor-

poruoti į save ir į savo sąmonę. Todėl, jo manymu, švietimo įstaigų užduotis būtų skatinti kritinę savimonę. Jam antrino ir N. Kardelis, sakydamas, kad kritinis – ne medijuotas – mąstymas yra pati naujausia ir galingiausia medija, nes jau pagal apibrėžimą medija yra tai, kas yra viduryje tarp dviejų dalykų, tarkim, tarp subjekto ir tikrovės. Žmogus kaip subjektas turi „įmontuoti“ kritinį mąstymą tarp savęs ir tikrovės, kad ta tikrovė jo negožtų. Tačiau medijos, net ir technologinės, ne visuomet yra blogas dalykas, nes jos ištrūksta ne tik iš kontroliuojamųjų, bet ir iš kontroliuotojų įtakos – jos tampa autonomiškos ir valdo tiek tuos, kuriuos bandoma kontroliuoti, tiek tuos, kurie mano, jog kontroliuoja, nes medijos leidžia spontaniškai organizuotis. Būtent čia N. Kardelis mato ir pozityvų medijų indėlį į ateities pasaulio raidą: kritinis mąstymas yra pati geriausia medija, o technologinės medijos turi būti suvokiamos kaip įrankis, kaip atminties rezervai.